

ROSA CABRÉ

EL CONCEPTE DE LITERATURA CATALANA EN L'OBRA DE JOSEP YXART

El concepte de literatura catalana de Josep Yxart no es pot definir com un fet estàtic, ja perfectament fixat des del principi, sinó que cal analitzar-lo com un fet dinàmic que es va elaborant amb els anys, a través de la seva reflexió de crític. Yxart, als ulls de molts membres de «La Renaixensa» que acudien a la tertúlia del cafè Pelayo, fou sempre sospitós de poc catalanista, i aquesta anomenada és, encara avui, vigent¹. Amb tot crec que cal fer confiança al crític i a la seva sinceritat quan, el 9 d'agost de 1886 i en una carta al seu cosí Narcís Oller, es reconeix «catalanista literario ferventísimo, y quizás hasta político, más de lo que parece»² i això per damunt de l'aparent contradicció que suposa el fet que, per una qüestió d'hàbit s'escrivissin en castellà fins al 1889³. Si l'actitud d'Yxart no és entesa pels seus companys de tertúlia és perquè ell té un concepte diferent de catalanisme. Un concepte en el qual s'integren elements vinculables d'una manera clara als sectors ideològicament més avançats de la societat catalana. Però en aquest aspecte del pensament ixartià, a l'igual que en molts d'alters observem que es produeix una síntesi entre tradició i modernitat. Així, al costat dels elements progressistes, es pot detectar en la seva obra la presència contínua d'una decidida voluntat d'entroncar la literatura en particular i l'art en general amb la manera de ser específica d'aquest país. Ja durant els seus anys de formació i en una carta adreçada a Narcís Oller el 15 de febrer de 1875⁴ defensava la necessitat que la literatura enregistri els costums, llegendes, cançons i tot allò que serveixi per entendre «los rasgos genuinamente fisionómicos de nuestro genuino modo de ser español, de nuestro castizo carácter tan poético... que pronto absorberá el mar de la civilización cosmopolita». Yxart, però és ben lluny de mirar el passat amb nostalgia i la història només li interessa

¹ «... hasta Aguiló, el gran Aguiló, en una conferencia que tuvimos sobre un catálogo me suplicó con lágrimas en los ojos y apretándome la mano, que no fuera traidor. Le miré conmovido [...] y le juré que no sería traidor... no sé a qué, pero lo juré solemnemente.» Carta d'Yxart a Oller (9 de agosto de 1886), IMHB, Ms. NO-I-2139. *Vid.* Jordi Castellanos, pròleg a J. Yxart, *Entorn de la literatura catalana de la Restauració*, Barcelona, 1980, pàg. 9.

² Carta J. Yxart a N. Oller (9 de agosto de 1886). *Vid.* nota 1.

³ La darrera carta que Oller adreça en castellà a J. Yxart és datada el maig de 1889 (IMHB, Ms. JY-I-221), i la darrera que li envià Yxart, és del juliol del mateix any (IMHB, Ms. NO-I-2142).

⁴ IMHB, Ms. NO-I-2035.

com a vehicle per entendre «los mil fenómenos de nuestras evoluciones actuales». Res, per tant, d'inclinacions a col·leccionista de «fulles mortes» que és com ell veia els folkloristes i altres membres de la redacció de «La Renaixença». A l'*Año Pasado* publicat el 1890, i a propòsit de l'article *Prosa Didáctica*⁵, es manifesta en termes molt semblants però més radicalitzats.

Yxart articulà el seu concepte de literatura catalana en tres moments: el 1875, en plena etapa de formació; entre 1883 i 1885, quan començava a ser considerat com a crític i com a teòric del naturalisme, i el 1891, en plena maduresa, quan està a punt d'escriure la seva obra més ambiciosa: *El arte escénico en España*. De fet, aquests tres moments coincideixen amb l'aparició d'algunes de les grans obres de Milà i Fontanals, sobretot aquelles que fan referència al tema que ens ocupa. Així, per exemple, el 1874 aparegué *La poesía heroico-popular castellana*, el 1882, sortí el *Romancerillo catalán*, versió ampliada de les *Observaciones de la poesía popular* (1853), i l'any següent Milà féu el discurs presidencial dels Jocs Florals de Barcelona que és segons Joaquim Molas⁶, l'exposició del seu programa ideològic més ben articulad, i on, de manera més programàtica, afirma la necessitat de restaurar i conservar l'ús de la llengua, dels costums, de les institucions i, en general, de tot allò que constitueix la «nostra ànima». Milà reclama també que els poetes s'inspirin en la poesia popular i, així, gràcies a les seves obres, retorni al poble en la seva pròpia llengua, ennoblit i purificat, allò que d'ell havia rebut. Doncs bé: crec que la idea d'Yxart que hi ha una «conexió estretíssima entre el culte a lo popular i el geni de la nostra literatura», formulada en el pròleg a les *Poesies* d'Àngel Guimerà (1888), té els seus orígens en el pensament estètic de Milà i Fontanals. No endebades Milà i Piferrer són els dos únics personatges de la tradició autòctona que Yxart tracta amb entusiasme, i reconeix, absolutament, com a mestres⁷. Altrament, el 1890, aparegué el tercer volum de les *Obres Completes*, de Milà, a cura de Marcelino Menéndez i Pelayo amb qui, Yxart redactà l'article *Milà i Fontanals*, que sortí a «La Vanguardia», el 9-IV-1891. Yxart si elogia el fet que Milà cerqués la bellesa en «lo más profundo y genuino de los pueblos» i presentés la poesia popular com el camí més idoni per arribar a l'ànima col·lectiva i traduir-la en art. ¿Es, aquest treball, només un ponderat elogi de la personalitat i l'obra de Milà, presentant-les amb el màxim d'objectivitat i de relleu, en un intent de contrarrestar els defectes que ell mateix assenyalava a la *Noticia* de Rubió i Ors (1887)? ¿O és també el reconeixement d'un mestratge?

Vegem, ara, la influència de Milà en Yxart, quan es detecta, com evoluciona i com es combina amb d'altres al llarg dels tres períodes abans esmentats. D'entre els manuscrits inèdits d'Yxart, que s'han conservat a l'arxiu familiar d'Altafulla, datats entre el 1868 i el 1876, un bon nombre tenen com a tema llegendes i costums, però és sobretot, a la *carta-prólogo (a) Ofelia* on millor es recull la idea dels iniciadors de la

⁵ «Si la erudición [...], si el estudio de la antigua literatura catalana, no tuviesen otro fin [...] que impulsar el ingenio hacia la imitación de lo pasado, ahogando toda inspiración y espontaneidad modernas, semejante dirección, lejos de ser beneficiosa, se convertiría muy fácilmente en perjudicial.» Yxart, *El Año Pasado*, Barcelona, 1890, pàg. 106.

⁶ J. Molas, *Milà i la Renaixença*, dins *Celebració del centenari* de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), Universitat de Barcelona, 1985, pàg. 8.

⁷ Vid. J. Yxart, *El Año Pasado*, Barcelona, 1887, pàg. 245. De tots dos, només Milà articulà, encara que tardanament, un programa de tipus «renaixentista», tal com afirma J. Molas al discurs *Milà i la Renaixença*. Probablement aquest retard és la causa que el programa de Milà estigui més impregnat de les manifestacions de la raça que dominaren la segona etapa dels Jocs Florals (1865-1880) que no pas per l'evocació historicista d'influència Walterscottiana que presideix la mateixa obra de creació de Milà.

⁸ *Correspondencia epistolar entre José Yxart y Marcelino Menéndez y Pelayo*, dins Manuel de Montoliu, *José Yxart, el gran crítico del renacimiento literario catalán*, Tarragona, 1956, pàgs. 136-143.

Renaixença (Piferrer, Milà, Quadrado, etc.), sobre la necessitat de recuperar el patrimoni popular i el passat històric, però sense relacionar-lo, encara, amb la llengua catalana. Yxart defensa la idea que cal aprofundir en «el carácter del pueblo catalán [...] su constitución moral [...] y el peculiar modo de ser de sus individuos», així com el paper que tant la Revolució de Setembre com les guerres carlines podien haver jugat en la transformació política i social de Catalunya. És possible que aquesta idea provinguí dels anys d'estudiant de Dret a la Universitat de Barcelona, quan entrà en contacte amb el pensament de Milà⁹. Amb tot, cal recordar que, al contrari de Milà¹⁰, Yxart se serví de la tradició més con un mecanisme per entendre el present i acarar-se al futur que no pas com un refugi per a la nostàlgia. A l'assaig històric-crític *Lo teatre català* premiat als Jocs Florals de 1879, Yxart establirà per primer cop la relació entre el caràcter català expressat amb una temàtica realista, un estil sincer i concís i la utilització de la llengua autòctona, tal com reclamava Milà el 1859. La defensa de l'ús del català com a vehicle d'expressió idoni per a la literatura catalana té el seu origen en la influència que, entre 1877 i 1879 exercí en el crític alguns dels elements de la redacció de «La Renaixença», amb qui compartia les tertúlies del cafè de les Delícies i Pelayo, on també feia cap el mateix Milà i Fontanals. A *Lo teatre català*, Yxart, de la mà de la teoria de la raça, del medi i del moment històric de Taine, podrà donar al terme «caràcter català» una significació encara menys nostàlgica i més realista. Amplià el marc d'observació de l'escriptor, al mateix devenir de la vida humana i, alhora, preparà el terreny per a l'adopció, a primers de la dècada dels vuitanta, del procediment narratiu formulat per Zola.

Com hem dit, el segon moment entre la fixació del concepte de literatura catalana es modelà entre 1883 i 1885 i, més en concret en tres textos: un d'inèdit i fragmentari sobre *Poesia y poetas catalanes* (1883), que conté en germen les idees que desenvoluparà en els altres dos, que són: la *Lletra a n'Albert Savine*, publicada en «L'Avenç», 29-II-1884, i *Del uso del castellano en Cataluña*, escrit el 1885 i publicat dins el primer volum de *El Año Pasado*. En aquests textos s'hi troba, ja, l'expressió «alma de su patria» que Milà havia utilitzat l'any abans en el discurs dels Jocs. En el primer dels textos, la *Lletra a n'Albert Savine*, Yxart desenrotlla el que, de manera implícita, ja havia explicat a l'assaig sobre el *Teatre català*, i amplia la relació entre el caràcter català i la llengua autoctona, així com la defensa d'una literatura d'orientació realista-naturalista com el procediment més adequat a l'expressió de les essencialitats catalanes. «El naturalisme nascut de les nostres condicions intel·lectuals i morals, «diu» és l'ànima de la nostra literatura» perquè només els «sentiments naturals de la raça» formulats a través de la «temàtica que ofereix la naturalesa, entera, lliure i vigorosa: llegendes, supersticions, costums tradicionals, històries de localitat, etc.».

⁹ Yxart estudià Dret entre l'octubre de 1868 i el setembre de 1873 a la Universitat de Barcelona on també impartia les classes de Literatura Milà i Fontanals. En una carta enviada als seus pares el 8 de setembre de 1868 explica que farà Principis del Dret, Economia i Literatura, i aquesta darrera amb en Milà. Però, al seu expedient, no consta que s'hagues examinat d'aquesta assignatura. Quan, el 1879, fixà la seva residència a Barcelona, Yxart inicià estudis de Filosofia y Lletres a la Universitat. Durant tres anys es va matricular de primer curs, millor dit, la matrícula completa només la formalitzà el primer any, perquè els altres dos només es va matricular d'aquelles assignatures a les quals no s'havia presentat. Així, el curs 1881-1882 només aprovà la Literatura General que impartia Milà; el curs següent, aprovà la Literatura Grega i Llatina i de les tres assignatures restants (Metafísica, Llengua Grega i Història Universal), se'n matriculà de nou el curs 1883-1884, encara que ja no es presentà als exàmens.

¹⁰ «Tant com amb un territori i una llengua, Milà identifica Catalunya amb uns costums i uns hàbits ancestrals, de tal manera que, si aquests desapareixien, desapareixia Catalunya: en el fons, i d'acord amb l'ancorament en el passat, Milà veia impossible una evolució del concepte de pàtria catalana i de la seva caracterització.» *Vid.* Manuel Jorba, *Manuel Milà i Fontanals i la seva època*, Barcelona, 1984, pàg. 181.

poden servir per traduir les pròpies essències, però amb la condició que sigui «tot vist, tot sentit, tot arrencat a una vida estimada»¹¹.

L'altre text, *Del uso del castellano en Cataluña*, és una defensa de la necessitat que els escriptors catalans s'expressin en la pròpia llengua¹². Yxart, que en aquesta ocasió centra la seva atenció en els aspectes lingüístics de la literatura, està plenament convençut que «el estilo es arte»¹³ i que, si no es posseeix el domini de la llengua, no es pot tenir estil i, per tant, no es pot tenir cap possibilitat de fer art¹⁴. Per això considera que aquells escriptors de creació que, a Catalunya, fan la seva obra en castellà són com aquell artesà que té dues eines, una, que coneix, està rovellada i, de l'altra, en desconeix el funcionament. Si s'abandona la primera, la llengua pròpia, i s'opta per la segona, la manllevada, el més probable és que la llengua en lloc de ser un mitjà, sigui una finalitat i que l'autor, més preocupat pel funcionament de la seva eina que per allò que es pot fer amb ella, acabi per no tenir estil i per no fer art. De fet, entre 1883 i 1885, Yxart ja considerava el que més endavant explicitaria a *El Año Pasado* (1890) i és que la llengua catalana parlada «permanece intacta, inteligible y clara para millares de catalanes»¹⁵ i que, per tantes no impedeix el seu ús en la creació literària, encara que lamenta que no hi hagi una ortografia capaç d'unificar la seva expressió escrita¹⁶. Ara bé pel que fa a l'erudició, la ciència, el periodisme o la filosofia, aconsella d'utilitzar el castellà perquè «detenido (este idioma en su aplicación científica y política, largos años ha) no nos sirve para el caso y hemos de castellanizarlo y componerlo porque estamos traduciendo el castellano»¹⁷. Aquesta defensa de la literatura en la pròpia llengua, Yxart la recolzà, a més de en Milà, en el principi de versemblança en el qual s'havia familiaritzat des de mitjans de la dècada dels setanta, primer, a través de la lectura de Mme. de Staël, i després, per influència de Taine i Macaulay¹⁸. Malgrat les diferències que separen Yxart de Milà i Fontanals (Yxart era un progressista, Milà, un conservador), jo diria que és en aquest moment que l'afinitat entre ambdós arriba al punt més alt¹⁹. Si, com diu Joaquim Molas²⁰,

¹¹ J. Yxart, «Lletra a Albert Savine dins *Obres Catalanes*, Barcelona, 1895, pàgs. 174-175.

¹² «Las palabras del idioma nativo evocan la imagen, la representación del objeto con la fuerza, la claridad, la nitidez que no logra nunca la extranjera, aun conocida su significación...» *Vid.* J. Yxart, *Del uso del castellano en Cataluña*, dins *El Año Pasado*, Barcelona, 1886, pàgs. 101-102.

¹³ *Ibid.*, pàg. 118.

¹⁴ D'aquí que Yxart afirmi que «el empeño de algunos catalanes de conservar su lengua se funda en una necesidad literaria». *Ibid.*, p. 109.

¹⁵ J. Yxart, *Novelas*, dins *El Año Pasado*, Barcelona, 1890, pàg. 77.

¹⁶ Yxart no està del tot d'acord amb les opinions que Bosch de la Trinxeria exposa en el pròleg de *L'Hereu Nonarell*. Accepta que la llengua presenta manca d'unitat gramatical, però no admet que es lamenti de la pobresa de vocabulari, perquè «tratándose de obras científicas, no me parece cierta en absoluto. Otra cosa es la falta de unidad literaria de que se queja [...]. Esta falta de unidad es más lamentable precisamente en la parte más visible: la ortografía, que entra por los ojos [...] y es tanto más de lamentar la falta en cuanto esta lengua, en realidad, se mantiene como unidad más íntegra y vigorosa de lo que muchos creen; fuera de algunos provincialismos que existen en todas, y las diferencias fonéticas comunes de diversas marcas, la lengua permanece intacta, inteligible y clara para millares de catalanes [...]. La naturaleza puede más y sobrevive más que los sistemas: un idioma hablado persiste siglos por encima de las corruptelas de sus propios escritores, y hasta de la oposición de los que hablan». *Vid.* J. Yxart, *Novelas*, dins *El Año Pasado*, Barcelona, 1890, ps. 75-77.

¹⁷ J. Yxart, *Del uso del castellano*, pàg. 111.

¹⁸ Yxart llegí Macaulay abans del 29 de setembre de 1879 segons una carta d'aquesta data adreçada a J. Sardà (Col·lecció teatral Artur Sedó, Biblioteca de l'Institut del Teatre de Barcelona, Ms. 10260). Probablement gràcies a la traducció feta per Juderías Béndez dels *Estudios Literarios*, que es va publicar a Madrid aquell mateix any amb un pròleg de Menéndez y Pelayo.

¹⁹ Dic això perquè, per damunt de les diferències apuntades, després del discurs de Milà als Jocs del 84, es va produir un acostament entre els dos que Yxart recull en el seu article *La decadencia de los Juegos Florales en Barcelona*, «La España Regional» (24 de octubre, 25 de novembre i desembre de 1891). El motiu d'aquest acostament, segons paraules d'Yxart en aquest article, està en la voluntat, per part de Milà, de fer-se càrreg de «los latentes deseos de abrir de par en par la puerta de una poesía declaradamente moderna en oposición a la

els dos símbols de Catalunya, per a Milà, són la llengua i la barretina, entesa, aquesta, com la insígnia del genuí caràcter català, crec que no és gratuït que Yxart, en fer la crítica de *Caritat*, de Verdaguier²¹, remarqui amb to elogiós que aquest creador del català literari modern recollís els premis dels Jocs Florals de 1865 amb el vestit de pagès català i lluint la barretina.

Finalment, el 1881, Yxart va escriure dos extensos treballs complementaris: *El regionalismo literario en Castilla*²² i *La literatura catalana en Madrid*²³, on insisteix en els termes ja tractats a propòsit del *Teatre Català* (1879), de la *Lletra a n'Albert Savine* (1884) i del Pròleg a *Poesies* d'Àngel Guimerà (1888). La seva novetat resideix en els tres aspectes següents. Primer: intensificació de la relació entre llengua i ànima fins arribar a la seva identificació.

La lengua es el alma y el alma sólo nos habla con plena energía en su lengua, y como la obra literaria es precisamente este carácter y esta alma..., sólo en el idioma propio adquieren toda su vida²⁴.

I la unió entre llengua i ànima és tan gran que un canvi de llengua, al seu entendre, porta implícit un canvi de punt de vista, de manera d'encaixar els personatges i, fins i tot, de produir efectes dramàtics.

Segon: el dret de totes les literatures hispàniques a existir i a ser respectades i estimulades totes, no només la castellana i la catalana. Diríem que, en oposició als que intenten de satisfer «artificialmente el sueño de una unidad a la fuerza», Yxart aboga per una mena de federalisme cultural, per una unitat dins de la diversitat.

Tercer: Yxart se'ns manifesta com un decidit defensor de la dignitat de la llengua catalana. Si a finals del segle XIX, es considera el català una llengua pobre, per dir-ho amb paraules de Milà, Yxart opina que la pobresa no està en la naturalesa de la llengua, pel seu caràcter popular o provincià, sinó en les circumstàncies històriques que han dut el poble català a l'abandó dels seus signes d'identitat. Així, a *La literatura catalana en Madrid*, ataca el bilingüisme i sembla defensar, per a tots els gèneres i disciplines, l'expressió escrita, culta, en català:

No se piensa nunca en lo que sería la literatura catalana (toda ella: poesía, historia, periodismo, documentación oficial, etc.), si hubiéramos seguido constituyendo verdadera nacionalidad con lengua propia. Para mí, no cabe duda, que con sólo esta condición constante de tener que traducirse en sí mismos [...]; nadie puede negar que este singular estado de bilingüismo esteriliza por lo menos la mitad de nuestras tareas y acota y limita nuestro campo colocándonos en posición desfavorable²⁵.

Possiblement, el motiu d'aquesta redicalització del pensament d'Yxart sigui la lectura el 1886 de *Lo Catalanisme* de Valentí Almirall que comentarà al volum que

tradicional». Però com que allò que Milà entenia per modernització de la poesia no s'arribà a consolidar, segons l'anàlisi que en fa Yxart al treball abans esmentat, l'acostament no fou més que un gest de Milà per adaptar-se a la història, que Yxart recollí i explicà dins de la importància que sempre donà a la seva figura.

²⁰ «De fet per a ell, la llengua i la barretina són els dos símbols de la seva Catalunya, la perdura irremissiblement o la que està a punt de perdre's.» *Vid.* J. Molas, *ob. cit.*, pàg. 14.

²¹ J. Yxart, *Caritat*. *Poesías de Jacinto Verdaguier*, dins *El Año Pasado*, Barcelona, 1886, pàg. 52.

²² J. Yxart, *El regionalismo literario en Castilla*, «La Vanguardia», Barcelona (19 i 26 de febrer i 5 de març de 1891).

²³ J. Yxart, *La literatura catalana en Madrid*, «La Vanguardia», Barcelona (27 de novembre i 3 de desembre de 1891).

²⁴ *Ibid.* (3 de desembre de 1891).

²⁵ *Ibid.*

sobre *El Año Pasado* es publicà l'any següent. Aquest article s'acompanya d'un comentari a la *Contestación al discurso pronunciado por don Gaspar Núñez de Arce sobre el regionalismo, en el Ateneo de Madrid*, del mateix Almirall. Yxart llegí aqüeste dues obres després d'haver coincidit amb el seu autor al Consistori dels Jocs Florals de 1886. Valentí Almirall, n'era el president, i Josep Yxart, vocal, ja que l'any anterior, el de la presidència de Milà, havia actuat de secretari. Almirall, com Milà o com Yxart, s'interroga sobre el caràcter català per treure'l, no ja de la degeneració, sinó de la desnaturalització en què es troba. Yxart comparteix amb Almirall la defensa d'un regeneracionisme federalista, perquè, com ell esava convençut que «los pueblos como los individuos nada son cuando desnaturalizan su carácter y pierden su dignidad cuando consienten que se les desnaturalice»²⁶. I, aquí, vull subratllar l'ús que fa Yxart del terme desnaturalitzar que juntament amb els de particularisme i regionalisme formen part del vocabulari bàsic dels seus articles d'aquesta època, com ho són als assaigs, abans esmentats, d'Almirall. Doncs bé, de tot això crec que es pot deduir que, al 1887, Yxart ja havia adoptat la formulació del pensament catalanista de Valentí Almirall en les seves línies essencials, així com la utilització dels seus mots clau i el seu to reivindicatiu.

Si comparem l'article que sobre *Lo catalanisme* d'Almirall, publicà en *El Año Pasado* (1887) amb les crítiques que va escriure, el 1889 a «La España Moderna» sobre *De mi tierra* o *La Puchera*, i, el 1890 a «La España Regional» sobre Don Gabriel Almorávid i, sobretot, els dos articles anteriorment esmentats, *El regionalismo literario en Castilla* i *La literatura catalana en Madrid*, ens adonarem de la gran similitud de criteris entre el concepte d'autonomia federalista que postulava Almirall i la defensa del regionalisme literari d'Yxart. I, encara que el crític assenyalava defectes d'excessiva generalització en la teoria del polític, no per això va deixar de qualificar aquest assaig de «primer tratado importante y vasto del regionalismo positivista en España»²⁷. De fet, era l'única concepció moderna del catalanisme que podia ser una alternativa a la de «La Renaixença» que com s'ha dit li semblava, cada dia més, «la memada más cómica del mundo».

La decidida vocació regeneracionista, i el tarannà liberal i progressista que sempre acompanyaren Josep Yxart, el dugueren a col·laborar, des del 1883, a la revista «L'Avens» que, amb el lema de Clavé «Progrés, virtud i amor» com a encapçalament del primer número, recollia influències ideològiques de Valentí Almirall sobretot pel que fa a un concepte progressista i federalista de la política espanyola i, decididament autonomista, pel que fa a la posició catalanista en particular. Però «L'Avens», al fer ús del lema de Clavé manifestava, també, la seva voluntat d'oposició al catalanisme tradicional que postulava el lema dels Jocs Florals. Els seus esforços per promoure la unitat ortogràfica són la demostració palpable de la tasca de modernització de la cultura que s'endagà des de les seves pàgines.

Ja hem vist que al 1886, i en una carta a Narcís Oller, Yxart es declarava «catalanista literario ferventísimo y, quizá, hasta político, más de lo que parece»; però la pregunta que cal fer-nos és què entenia aquest crític per catalanisme literari i catalanisme polític? La resposta ens la dona el mateix Yxart al comentari de *Lo catalanisme* de Valentí Almirall, escrit aquell mateix any. El catalanista literari

no es un hombre de acción; a él que no le metan en política [...]. Un solo temor le roba el sosiego: que los partidos políticos actuales conviertan su estandarte de

²⁶ J. Yxart, *V. Almirall. Contestación al discurso pronunciado por don Gaspar Núñez de Arce sobre el regionalismo, en el Ateneo de Madrid*, dins *El Año Pasado*, Barcelona, 1887, pàg. 61.

²⁷ J. Yxart, *Valentí Almirall. Lo Catalanisme*, dins *El Año Pasado*, Barcelona, 1887, pàg. 58.

papel en bandera de motines. Y sin embargo él ha contribuido más que nadie con sus versos, y sus historias y sus investigaciones eruditas a que el programa literario se haya ido convirtiendo en programa político [...]. Los mismos ideales con un poco menos de literatura y un poco más de temperamento activo, acometividad y ambición, constituyen el catalanista más o menos político, irisado por todos los matices del prisma²⁸.

Joan Sardà, a l'estudi necrològic que li dedicà, afirma rotundament que «Yxart fue un pensador catalán y catalanista, por más que en lo vivo y ligero de la forma algo se apartase de nosotros». També insisteix en el caràcter progressista i regenerador de la seva manera d'entendre el catalanisme quan diu que

halló en defensa del uso del catalán en literatura razones que, antes que él, nadie había expuesto con tanta lucidez; enalteció y ensalzó cuanto se merecían las obras catalanas que se lo merecían y, sobre todo, llevó hasta la pasión, la pasión del convencido [...] el verdadero genio catalán, el que es el nuestro, el que constituye nuestra herencia, el que nos da personalidad y título de derecho en la vida²⁹.

El catalanisme d'Yxart no s'atura en posicions estrictament literàries, sinó que deriva cap a aspectes que mostren unes clares implicacions polítiques. Així, per exemple, enfront les Jocs Florals desenvolua una actitud molt propera a Valentí Almirall³⁰, i defensa la necessitat d'una ortografia única que regularitzes l'expressió escrita de la llengua. Així, ell que havia participat als Jocs Florals de 1879 amb l'assaig *Lo Teatre Català*, quan en aquestes celebracions resurgia «la Catalunya aún viva, patriarcal y tradicional, literaria y genuina», quan predominava «el naturalismo rústico, que hermanado y confundido con el romanticismo [...] fecundiza con doble caudalosa corriente la inspiración»³¹, al 1884 i a les pàgines de «L'Avens» ja es mostra totalment contrari a la literatura escrita en motiu d'aquests certàmens.

De les convencions pròpies, dintre de lo que fa la nostra originalitat, ne són bona mostra l'especial literatura de certamen, verdadera plaga que extenua i marceix la planta, i les mateixes produccions mestres ja concebudes i executades de record i no del natural. En quant a les excepcions, com sempre, confirmen la regla³².

Yxart insisteix en aquesta idea en els volums de *El Año Pasado* sempre que parla dels poemes premiats als Jocs Florals. El 1891 i a l'article *La decadencia de los Juegos Florales*³³, farà una anàlisi de les causes possibles del decaïment creatiu que presenten aquests certàmens i n'apunta algunes solucions. Per que fa a la capacitat expressiva de la llengua catalana, Yxart està absolutament convençut que aquesta es manté «más íntegra y vigorosa de lo que muchos creen»³⁴, però considera lamentable la seva manca d'unitat «precisamente en la parte más visible: la ortografía, que entra por los ojos [...]. Esta anarquía material afea los impresos y debiera cesar». Ell proposa que «un autor, un filólogo, plantee una ortografía uniforme, la base de un

²⁸ *Ibid.*, pàg. 48.

²⁹ J. Sardà, *José Yxart*, Barcelona, 1898, pàgs. 68-69.

³⁰ Vid. F. Xavier Vall i Solaz, *Valentí Almirall i els Jocs Florals*, «Els Marges», n.º 40, 1989, pàgs. 63-89.

³¹ J. Yxart, *La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona*.

³² J. Yxart, «Lletra a n'Albert Savines», *L'Avens*, III (juliol, agost i setembre de 1884) i dins *Obres Catalanes*, Barcelona, 1893, pàgs. 70-83.

³³ En aquest article, Yxart recull les opinions que sobre els certàmens ja havia manifestat als volums de *El Año Pasado* publicats el 1887 (pàgs. 149-150) i el 1890 (pàgs. 7-26).

³⁴ J. Yxart, *El Año Pasado*, Barcelona, 1890, pàg. 76.

método racional, y él se impondrá a la larga [...] podrían empezar por dar el ejemplo los periódicos y revistas catalanes de más circulación...»³⁵. La proposta d'Yxart la durà a terme Pompeu Fabra des de les pàgines de «L'Avenç».

La síntesi entre tradició i modernitat que manifesta el pensament catalanista de Josep Yxart troba el seu exemple paradigmàtic en la particular estima que va manifestar per Josep Anselm Clavé, de qui a *Lo Teatre Català* ja elogiava la teatralitat dels seus cors i a l'article que li dedicà a *El Año Pasado* (1889) va presentar com al «cantor popular de una raza que despierta» i li elogiava l'«espíritu de progreso» i la «propensión modernista». Certament, Clavé era un cantor popular no només per la música de les seves composicions, sinó també per la temàtica dels seus versos³⁶. Poemes com *La Varema* (1862), *La Maquinista* (1867), *Los Xiquets de Valls* (1867) i *Pasqua Florida* (1868) estan en la línia dels que, sota els auspicis de Milà, escriuen Verdaguer, Collell, Pons i Gallarza o Martí i Folguera. Al mateix temps, però, Clavé, per la seva actitud regeneracionista a favor de les capes populars, més que no pas per la seva relació amb Almirall a «El Estado Catalán» (1869-1873), representà la materialització, en uns determinats aspectes de la vida social, dels ideals progressistes que també acompanyaren Yxart al llarg de la seva vida i que ja s'exposen a les *Memorias* (1875-1876)³⁷.

El senti progressista i proper, en certs aspectes, a l'obra de Calvé que Josep Yxart va donar a la idea romàntica de Piferrer i Milà de la recuperació de l'ànima catalana per mitjà de la literatura, no es va exhaurir amb ell. Els estudis recents sobre el modernisme mostren com alguns dels seus membres més destacats feren d'aquesta síntesi la seva bandera personal. Jaume Brossa és un dels qui primer se'n fa ressó a l'article *Viure d'un passat* (1892) i el Joan Maragall de *Visions i Cants* (1900) està amarat d'aquesta idea. Davant la importància del tema no em sembla desorbitat de suposar que els articles d'Yxart alguna influència havien de tenir sobre la nova generació d'escriptors. No hi ha cap indicatiu d'una relació entre Brossa i Yxart, però sí entre aquest i Maragall. El poeta modernista assistia, dels del 1886 a la tertúlia de l'Ateneu que capitenejava al crític. Quan el 1891, Maragall celebrà les seves noces amb Clara Noble, Yxart fou dels membres del grup reduït d'amics íntims que l'obsequiaren amb l'edició del seu primer recull de *Poesies*. Dos anys més tard li dedicava el segon dels dos articles que sobre *Poesía y poetas catalanes* publicà a «Los Lunes del Imparcial» i on es referia a ell com a un possible successor de Jacint Verdaguer. Però és a partir de 1898, quan Maragall projectà la seva poesia visionària, que Yxart elogià a l'esmentat article, sobre la llegenda, els costums i el cançoner, amb la intenció de copsar-hi l'ànima catalana i de cara a la reconstrucció moral de Catalunya.

Segons Joan Lluís Marfany³⁸, Maragall a *Visions i Cants* s'expressa a través d'uns

³⁵ *Ibid.*

³⁶ «... que articulen un prodigiós retaule de la vida popular dedicat a l'exaltació del treball, i més concret d'alguns oficis.» *Vid.* J. Molas, *La nova literatura popular: tradició i modernitat*, dins Rique-Comas-Milas, *Història de la Literatura Catalana*, VIII, Barcelona, 1985, pàg. 47. Probablement, és a causa de l'admiració que Yxart degué sentir per Clavé, a les primeries dels anys setanta, que va escriure les composicions inèdites *El vendimiador* i *Habla el trabajo*, datades del 1876, que recorden les de Clavé *La verema* i *Lo treball a Catalunya*. Altrament aquests dos poemes són els dos únics d'aquest autor que Yxart cita a *La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona* (1891).

³⁷ «... yo era el más radical y dado a sostener todas las utopías políticas, y a defender los actos ultrarrevolucionarios que por desgracia, presencié España por aquel tiempo...» Conservà «su devoción a los principios individualistas y francamente democráticos, blasfemó de la monarquía revolucionaria, como de una tierna insoportable ley y con un amor vago, ideal, platónico a la república, siguió hasta su campo la bandera de la democracia, bien que tremolara en las manos de más o menos embozados socialistas.» *Vid.* J. Yxart, *Memorias* (1875-1876). Manuscrit inèdit que es conserva a l'Arxiu Yxart d'Altafulla.

³⁸ «... no es tractava del poble embellint i mitificant uns fets històrics anteriors, segons la visió romàntica,

temes i uns motius semblants als que hauria pogut proposar Milà, només que amb una intenció del tot diferent. Maragall els utilitza, com Yxart, per construir el futur. El punt de coincidència entre aquests dos escriptors no crec que sigui casual. Maragall el recollí, probablement de les llargues converses amb el seu amic, l'admiració per qual és ben palesa a l'article que li dedicà³⁹. En aquest sentit és força simptomàtic que Maragall escrivís un article sobre Josep Anselm Clavé amb motiu dels vint anys de la seva mort, i on sembla que projecti la seva pròpia poesia com la continuadora de la voluntat regeneradora de Clavé quan proposa: «Cantem els cants de Clavé que van despertar-nos i cants nous que ens acabin de deixondir»⁴⁰. Com els que ell mateix va compondre per a les *Visions i Cants*. Amb aquesta afirmació, Maragall acceptava la valoració que l'opinió culta d'Yxart havia fet de l'obra popular de Clavé.

D'aquesta exposició dues idees se'ns imposen a manera de conclusions. La primera és que si bé Yxart practicà un bilingüisme professional, el seu concepte de literatura catalana va estretament lligat a l'ús i a la recuperació de la llengua autòctona, conscient de les implicacions morals i polítiques que això suposava i la segona, que la síntesi entre tradició i modernitat que elaborà a propòsit de les influències de Milà i Fontanals, Valentí Almirall i Josep Anselm Clavé fou prou intel·ligent, suggestiva i oportuna, no sols per ajudar-lo a formular un concepte progressista de catalanisme, sinó també per establir lligams ideològics amb alguns membres del moviment literari posterior.

sinó les anònimes veus de la col·lectivitat i els mateixos personatges llegendaris creant, alhora que el viuen, el mite.» Vid. J. Ll. Marfany, *Sobre l'evolució ideològica de Maragall*, dins *Aspectes del Modernisme*, Barcelona, 1975, p. 149.

³⁹ J. Maragall, *Josep Yxart*, dins *Obres Completes*, I, Barcelona, Editorial Selecta, 1970, pàgs. 873-874.

⁴⁰ *Ibid.*, pàg. 841 i Butlletí de la Societat Coral, «Catalunya Nova», 24 de febrero de 1898, pel XXIV aniversari de la mort de Clavé.